

ՆԱՄԱԿ ԱՌ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՂ ԱՄՍԱԳՐՈՅՍ

Գերասիւ Սրբազան Տէր,

Խալիպեան Ուսումնարանին նորակառոյց շինութեանը ազգապարծանք հանդիսին անձամբ ներկայ գտնուելով, եւ նորա մանրամասն նկարագիրը ըստ մեր կարողութեան ի գիր արձանագնելով, սեպտեմբերի 13-էն ի վեր յուղարկել էի իթիֆիլ տպագրելու Մեղու Հայաստանի Լրագրոյն Արժանապատիւ խումբագրին. բայց սրովհետեւ արդէն երեք ամիս է որ ոչ տպուածը կկարգամք, եւ ոչ չտպուելուն պատճառ մի կտեսնեմք, ուստի ահա դարձեալ գրելով՝ կյուղարկեմ Սրբութեանդ, որ եթէ արժան դատեք, քանի մի էջ տեղ շնորհէք Ձեր ազգալոյս օրագրին մէջ, մեր հեռաւոր ու մերձաւոր ազգայնոցը հաղորդելու:

Եթէ չգիտնայի թէ որքան դժուար կուգայ Ձեր սուրբ լսելեացը գանդատանք լսել այնպիսի պակասութեանց վերայ, որոց գէժ արդէն քանի քանի անգամ զինուեր էք ՄԱՍԵԱՅ ԱՂԱԽՆԻ ուսումնական օրագրոյդ:

միջոցաւ, անշուշտ կիւլթայի քննութեան ներքեւ ձգել Մեղուին այս կերպով իմ յօդուածս մթութեան մէջ թողելուն պատճառները: Սակայն յուսամ թէ յօդուածս մտադրութեամբ կարգացողները՝ առանց կարտեւում եր քննութեանցը հասկընան եւ դատին սորա չտպուելուն իսկական պատճառը:

Եթէ Մեղուն (*) :

Շատ կլինէր, Սրբազան Հայր, թէ որ այս նիւթիս վերայ ըստ արժանւոյն խօսէինք, բայց լռութիւնը շատ անգամ խոհեմութիւն կհամարուի. ուստի սորա ընդարձակ նկարագիրը ուրիշ տեղոյ եւ ժամանակի թողլով, կկնքեմ այս իմ նամակը՝ բարեբաղդ զանձն իմ համարելով մնալ:

Սրբազան Տէր,

Ձերդ հշմարիտ ազգասիրութեան

անձնանուեր ծառայ

ՅՈՂԷ. ՏԵՐ-ԱՐԲԱՆԱՄԵԱՆ, ԳԱՆՁԱԿԵՑԻ.

ՆԿԱՐԱԳԻՐ ՀԱՆԳԻՍԻ

ԱԶԳԱՆՈՒԷՐ ՇԵՆՈՒԱԾՈՅ ԽԱՆՊԵԱՆ ՌԻՍՈՒՄՆԱՐԱՆԻՆ ԱԶԳԻՍ ՀԱՅՈՅ

Թէ որ իննեւտաններոյդ դարուս մէջ կան ո՛ր եւ իցէ ազգին Յշմարիտ ուրախութիւն ու հաստատուն յոյս պատճառող իրողութիւններ, կարող եմք համարձակ ասել որ նոցա առաջիններէն մէկն ու գլխաւորն է Թէոդոսիոյ Խալիպեան ազգային ուսումնարանին հինգ տարուանէ իվեր հաստատուիլը, նորա բարեկարգ կանոնների տակ կառավարուիլն ու նորա այժմեան բուն ուսումնարանին շինութեանը մեծահանդէս բացումը:

Թերեւս գտնուին մարդիկ որ յարցանեն ասելով, «Մի՞թէ ուսումնարանի մի բացումը ո՛րքան եւ հանդիսաւոր ու փառաւոր լինէր, առանց նշանաւոր պտուղ մի տեսնելու՝ կարելի՞ է մէկէն

իմէկ ազգին դարաւոր ժամանակի մէջ ուրախութիւն ու յոյս պատճառող իրողութեանց առաջիններէն մէկն ու գլխաւորը համարել»: — Մեք այնպիսեացը, այսինքն այն մարդկանց որ առանց տեսնելու եւ ստուգելու կխօսին, երկայն երկայն բացատրութիւններ տալու միտք ու կամք չունենալով, միայն այսքանս կասեմք համառօտապէս՝ որ եթէ ներկայէն ապագայն բնականապէս օրէն է գուշակել, ապա եւ նորա այժմու աշակերտաց հինգ տարուանս (1858—1862) միջոցին ըրած յառաջադիմութենէն կարելի է աներկբայօրէն նախատեսել որ մէկ երկու տարիէն յետոյ՝ ազգիս մէջ այնպիսի ազգասէր ու արդիւնաւոր անդամ

(*) Յօդուածոյս արդոյ հեղինակին քանի մի խորհրդածութիւնները, զորս ըրած էր այս տեղ Մեղուին եւ ուրիշ այժմու օրագրաց եւ լրագրաց ոգւոյն վրայ, որչափ եւ իրաւացի համարուին, «Մասեաց Աղանւոյս» խմբագրութիւնը օգուտ չհամարիր հրատարակել զանոնք, զէր առ ժամս:

ներ պիտի ունենամք, որոց հարկւրաւոր տարիներէ ի վեր կփափաքէին մեր նախնիքը, եւ կփափաքիմք մինչեւ ցայսօր նաեւ մեր:

Խօսքիս Յշմարտութեանը ինչպէս որ ապացոյց է աստուածային նախախնամութիւնն ու նորա ամենազօր Աջոյն մասնաւոր պաշտպանութիւնը, նոյնպէս եւ կենդանի վկայ են այն մեծարգոյ եւ բարեսէր անձինքը՝ որ ժամանակ ժամանակ եւ ըստ մեծի մասին բացման հանդիսին Թէոդոսիա ձանապարհորդելով՝ անձամբ տեսել են ու այսուհետեւ եւս պիտի տեսնեն ուսումնարանին աշակերտաց դրութիւնն ու իւրեանց անբուն հովուի մշտաւառ սէրն ու անխոնջ աշխատութիւնը դէպ ի իւր սիրելի ազգն ու նորարդեց Վարդէզը, յորում կաշխատի հասունացնելու այն ծառերուն պտուղները՝ որովք պիտի զարգանայ ու պերճանայ մեր Հայաստան աշխարհը:

Աստուածային նախախնամութիւնն ու նորա ամենազօր Աջոյն մասնաւոր պաշտպանութիւնը ապացոյց բերինք վերը իրաւամբ մեր խօսքի Յշմարտութեանը. վասն զի քանի մի չարասէր նախանձորդաց տարիներով ըրած զրպարտութիւնները, — որ ըստ իւրեանց անբարեսէր կարծեաց կուզէին ուսումնարանը հիմնայատակ ընելու եւ նորա քարը քարի վերայ չթողելու, — ո՛չ միայն ձեռն Տեառն խափանեաց նոցա անիրաւ գործողութիւնքը եւ դադարեցոյց նոցա լեզուն ու գրիչը, հապա նոցա այնքան գրուածքներովն ու չարախօսութիւններովն իսկ եւ ո՛չ մէկ հեռատես ու բարեսէր ազգայնոյ մի միտքը Թողուց շփոթուելու. ուստի եւ այնպիսի չարախօսութիւնները լսած կամ կարգացած ժամանակը, իրաւամբ կասէ ուսումնարանին Գերապատիւ հիմնադիրը. «Ոչ կարէ որ վնասել զմեզ զրպարտութեամբ, զի Աստուած ընդ մեզ է... Ձախ զոր Աստուած լուցանէ, մարդոյ փշմամբ չանցանէ» (Մասեաց Աղանի, 1860, Թիւ Բ, երես 26):

Եւ ահա այսպէս, Թէպէտ ըստ ոմանց կեղծաւոր ու դիմակաւոր ազգասիրաց անիրաւ կանչն ու Յիւր շատ անգամ աւելի յարգ կուրենայ աշխարհիս վերայ քան Յշմարիտ ազգասիրին արդար եւ իրաւացի աղաղակը, բայց մեր հաստատ կերպով պիտի հաւատամք որ Յշմարտութիւնը միշտ յաղթող է. վասն զի առաջնոյն ուղին դէպի Թշնամին ամենայն արդարութեան լինելով՝ ե՛րբ եւ իցէ փորձութեան կհանդիպի եւ իսպառսպուռ կխորտակուի. իսկ վերջնոյն Ֆանապարհը որ առ ամենակալն Աստուած ուղղուած է, Թէպէտ եւ պատահի երբեմն իբրեւ իզգուշութիւն՝ ո՛ր եւ իցէ ձախորդութեան, բայց միշտ անսայթաք է նորա ուղին եւ յաջող նորա

ձեռնարկութիւնքը, վասն զի վերին Տեսչութեան հովանաւորութեանը տակն է նա, ուստի եւ միշտ ապահով:

Այսպիսի գործոյ մի մէջ, ուր այս իրերաց ներհակ գործողութիւնքը կկատարուին, այսինքն ստութեան պաշտօնեայն տարիներով արդարութիւնը պատէ պատ զարկելն յետոյ կխայտառակուի եւ կորագլուխ կաներեւութանայ, եւ արդարութիւնը յաղթանակաւ բարձրացնելով իւր վսեմապանծ դրօշակը հազարաւոր բարեսիրաց սիրտը կուրախացնէ, յոյսը կերկարացնէ եւ առ Յշմարտութիւնն ունեցած հաւատքնին աւելի եւս կամրացնէ, պարտ եւ արժան է իւրաքանչիւր բարեսիրի տեսնել Թէ այն ազգօգուտ շինութեան հիմքը, որ հողին հաւասար կուզէին ընել չար նախանձորդք, աստուածային անհուն ողորմութեամբը յաջողութեամբ աւարտուելն յետոյ՝ ի՞նչ փառաւոր հանդիսակատարութեամբ բացուեցան նորա հոյակապ դռները ազգիս սրտանինները ընդունելու, կրթելու եւ մեր նուիրական հայրենեացը արժանաւոր անդամներ պատրաստելու համար:

Տարւոյս սեպտեմբերի 8-ին՝ որ Տօն էր հրաշափառ Ծննդեան սուրբ Աստուածածնին իյննայի, որոշուած էր բացման հանդէսը կատարելու, եւ ամիս ու կէս յառաջ տպագիր նամակներով հրաւիրուած էին աշխարհիս բոլոր կողմէն՝ ինչպէս որ երեսնի Հայկազունք, նոյնպէս եւ անուանի օտարազգիք: Գերապատիւ Վերատեսուչն ու մեծարգոյ Խնամակալը արդէն խոհական խորհրդածութեամբ պետք եղած կարգադրութիւնները տնօրինած էին հանդիսակատարութեան համար. եւ սեպտեմբերի սկիզբէն մինչեւ ուսումնարանին բացման համար սահմանեալ օրը՝ ամենայն օր 5 — 10 այցելուներ կուգային սուրհանդակով ու շոգնաւով, իբիւս որոց նաեւ պատուարժան քահանայք ու սարկաւազուք:

Այս բարեսէր այցելուաց բիւր օրէ օր բազմանալով՝ մի ամբողջ շաբաթ Ուսումնարանը, Տպարանը, Գրատունն ու Ընթերցասիրաց Թանգարանը զբրեւ ամեն ժամ նորանոր հիւրերով լիքն էին, որք տեսնելով ընդհանրապէս նոցա մէջի եղած բարեկարգ դրութիւնները՝ հարկւրաւոր մադրանքներով ու օրհնութիւններով վերին Տեսչութեան քաղցր ակնարկութիւնը կկնդրէին Գերապատիւ Առաջնորդին բազմարդիւն զործառութիւնքը յաջողելու, եւ նորան համբերութիւն՝ կարողութիւն ու երկար կեանք պարգեւելու համար, իմաստ եւ իպատիւ անուան իւրոյ եւ իպաշտութիւն անօգնական ազգիս:

Սեպտեմբերի 7-ին ուրբաթ երեկոյեանը, որ զբրեւ ամեն այցելուք ժողովուած՝ մէկ մտքով ու սիրով առաւօտեան լուսանալուն կսպասէին անհամբերութեամբ, Սրբազան Առաջնորդը միւս օրուան ժամարարութեան կպատրաստուէր, որպէս զի իւր ջերմնաւոր աղօրքներովը աւելի եւս շարժէ Աստուծոյ գութը՝ որ իւր ամենաքաղցր խնամքը եւս քան զեւս աւելցնէ այն ուսումնարանին վերայ:

Երբ շարաք առաւօտը, այսինքն սեպտեմբերի 8-րդ օրը լուսացաւ, յորում Խալիպեան նորակառոյց ուսումնարանին բացման հանդէսը պիտի կատարուէր, շինութեան դիմաց կառուցանելի Սուրբ Յարութիւն եկեղեցւոյն տեղը տախտակակապ պարսպած ու փառաւոր սեղան մի կանգնել տուած էր Գերապատիւ Առաջնորդը այն օրուան համար: — Առաւօտեան 7 ժամէն սկսեալ՝ հազարաւոր մարդիկ կառքերով ու ոտքով խումբ խումբ բազմութեամբ դէպի այն հոյակապ շէնքը կ'ընդունէին հանդիսատեսութեանը մասնակից լինելու:

Վերջապէս տասը ժամը լրացաւ, եւ Գերապատիւ Քերրոզ Խորեն Վարդապետին հետ մեկտեղ հասաւ կառքով Ուսումնարանին մեծարգոյ խնամակալ Խալիպեան Յարութիւն ազգասէր իշխանը, կախած ունելով պարանոցէն իւր նոր ընդունած Ստանիսլաւ անունով երկրորդ աստիճանի ասպետական շքանշանը, զոր երեք օր յառաջ՝ իվարձաւորութիւն իւր այնպիսի ազգասիրական գործառնութեանց, ամենողորմածարար շնորհն էր իւրեան Ռուսաց Սոցիալափառ Կայսրը: Եւ Սրբազան Առաջնորդը սկսաւ Հայր մեր եւ շարունակուեցաւ ժամերգութիւնը:

Քառորդ ժամէն եւս ուսումնարանին աշակերտները իւրեանց կայսերաշնորհ հաղուստները հազած՝ հետեւակ զօրքի մի պէս եկեղեցի եկան: — Գեղեցիկ դասաւորութեամբ տասը խումբ բաժնուած էին սոքա, իւրեանց գլխաւորապէս տասն գաւառներէ եղածներուն համար. իւրաքանչիւր խումբ մէկ դրօշակ ուներ, առաջին երեսը հայերէն եւ երկրորդը ռուսերէն տառերով գրուած. եւ դասաւորութիւնը այսպէս էր.

Ամենէն առաջ գնացողներն էին Խրիմցիք, եւ իւրեանց դրօշակին վրայ գրուած էր *Խրիմ*, երկրորդը *Նախիչևան*, երրորդը *Պետրապոլս*, չորրորդը *Տփլիս*, հինգերորդը *Երևան*, վեցերորդը *Հայաստան*, եօթներորդը *Տաճկաստան*, ութերորդը *Պարսկաստան*, իններորդը *Մորտաշա*, եւ տասներորդը *Կովկաս*, որ միմեանց ետեւէ գնալով՝ իւրեանց համար նշանակուած տեղը աղօթքի կանգնեցան կարգաւ:

Սուրբ Աստուածը երգելէն յետոյ՝ երբ Գերապատիւ Առաջնորդը նորակառոյց շինութեանը մէջ խորանի տեղ նշանակուած փառաւոր սենեակը մտաւ զգեստաւորուելու, Խալիպեան ուսումնարանին մէջ եկեղեցականութեան պատրաստուող գեղեցկաձայն զուկները միաձեւ շապիկներով *Խորհուրդ խորին* ասելով՝ շարունեցան ուսումնարանին սրահի երկու կողմին վերայ, եւ Գերապատիւ ժամաւորին դուրս գալուն պէս՝ Հրաշափառ Աստուած երգելով՝ անհամար եւ ազգի ազգի բազմութեանց հետ մեկտեղ մըտան եկեղեցի:

Պատարագի Հայր մերէն յառաջ Գերապատիւ ժամաւորը համառօտ՝ բայց ազգու ատենախօսութիւն մի ըրաւ, յորում գլխաւորապէս Խալիպեան իշխանին առատաձեռնութիւնը, իւր միեւն ուսումնարանին շինուելու ժամանակ ունեցած բազմատեսակ ննդութիւններն ու իւր ձեռնարկութեանց մէջ աստուածային մասնաւոր պաշտպանութիւնը կրացատրել: Եւ վերջապէս նոր Մովսիսի մը կամ Նպատ լերան վերայ աղօթող Մեծին Ներսիսի նման ձեռքերը վեր համարձած, ազգային յառաջդիմութեան ու բարօրութեան համար բարեմազրութիւններ ընելով, եւ սօսքը Աստուածածնին, (որոյ նրաշափառ Նննդեան Տօնն էր այն

օրը), մասնաւոր պաշտպանութեանը յանձնելով այնուհետեւ նորակառոյց ուսումնարանին յառաջդիմութիւնն ու զարգացումը՝ վերջացուց իւր խորախորհուրդ խօսքի բելը, եւ սկսան զուկքը Հայր մեր:

Ժամերգութիւնը աւարտելէն յետոյ Գերապատիւ ժամաւորը իւր բոլոր եկեղեցականացը հետ մեկտեղ եկաւ եկեղեցիէն, որ ուսումնարանին շրջակայքը բափօրապէս պտըտելէն յետոյ շինութեան օրհնութիւնն սկսէ: Այս արարողութեան ժամանակ, զուկները *Յաւորս Վերջին ժամանակի* խորհրդաւոր շարականը կերգէին, եւ դասակարգութիւնը այսպէս էր. Ամենէն յառաջ երկու ջանքեկալաց մեջտեղը կերբար մեծ խաչը բռնող ուրարակիր մի, յետոյ Խալիպեան ուսումնարանին աշակերտները՝ ինչպէս որ վերը յիշեցինք, իւրաքանչիւր խումբ իւր դրօշակը բարձրացուցած ու զոյգ զոյգ շարուած. սոցա ետեւէն կերտնակիրներն ու երգիչները, յետոյ ուրարակիրները խաչմուտներ՝ սարկաւազուքը բուրժառներ՝ ու քահանայքը աւետարաններ բռնած ըստ աւագութեան շարուած կերբային. քահանաներէն յետոյ ձեռքի խաչովը աջ ու ձախ օրհնելով՝ կերբար փառաւորապէս Գերապատիւ ժամաւոր Գարբիէ Վարդապետը, որոյ ոսկերէյ զգեստից քղանցքը բռնած էր Նախիջևանի եւ Պետրապոլսի Վիճակային Ատենին Բ Անդամ Արժանապատիւ Մարտիրոս քահանայն Տէր-Գարեանց, եւ նորա ետեւէն այցելու իշխանաւորքն ու ազգի ազգի ժողովրդականը (*):

Շատ դժուար է ինձ պատմել այս տեղ այն հեռուէն հայող Հայոց վայրկենական, բայց ամենաքաղցր զգացմունքն ու անպատմելի ուրախութիւնը որ ունեցան այն միջոցին, իւրեանց կեանքին մէջ առաջին անգամ տեսնելով Ռուսները, Յոյները, Հրեաներն ու Թաքարները Հայոց ամենազօր Խաչին ետեւէն պտըտելուն համար. — Ո՛հ, յիշաւի՛ զայս ազգասէր սիրտ մի միայն կարող է զգալ, եւ մեր գրիչը դեռ չունի այնքան ճարտարութիւն որ իւր դեռակիրք լեզուովը պէտք եղածին չափ կարողանայ բացատրել:

Եկեղեցականը ուսումնարանին չորս կողմը պտըտելէն յետոյ շէնքին մէջ մտան, եւ իւրաքանչիւր դասարան, սեղանատուն, ննջարան օրհնելով՝ դարձեալ եկեղեցի գնացին. եւ կեսօրուան ժամը 3-ին վերջացաւ ժամերգութիւնը:

Ուսումնարանին երրորդ յարկի սեղանատանը մէջ 150 մարդու ճաշ դրուած էր, ուր հստեցան մեծապատիւ կոչւնականք. երկրորդ յարկին մէջ 155 աշակերտաց, եւ ուսումնարանի աջակողմը՝ որ տափարակ մարզագետին մի է, հարկիւրաւոր հասարակ մարդկանց համար առատ կերակուր պատրաստուած էր:

Այցելուաց սեղանին վերայ, յորում նստած էին Գերապատիւ Վերապետուհն ու Մեծարգոյ Խնամակալը, երկու

(*) Այս բաղմունքիւնը տնցնելու ժամանակ Ուսումնարանին արեւելեան կողմը՝ գերանացի ճարտար Լուսնեկար (Յորդիլան) մի կեցած էր մեքենայն պատրաստած՝ որ ժողովրդականացանց ննջուան պէս՝ մէկէն համեց այն Հայոց սուաջին անգամ փառաւոր հանդիսին տեսարանը, ու երկու երեք օրուան մէջ հաւաքաւոր օրինակներ վաճառեց Թեոդոսիոյ մէջ, յօգուտ իւր այնպիսի խելացի մտածութեանը:

ճառ կարգացուցան հայերեն եւ ռուսերեն : Ռուսերեն ճառը, որ Ռուսաց լեզուի գլխաւոր վարժապետը կարգաց, համառօտ նկարագիր մի էր Խալիպեան Ռասումսարաւանին անցնալ չորս տարիներուն ընթացքին, նորա ներկայ վիճակին եւ ապագայ ակնկալութեանը վերայ ⁽¹⁾ : Իսկ հայերեն ճառը մեր արդի քաջաձանօր բանաստեղծին, Գերապատիւ Գալֆայեան Խորեն Վարդապետին պերճիմաստ քերքուածն էր, որ ինքը ուրախութեամբ սրտի լցուած՝ անձամբ ելաւ կարգաց իցնծութիւն եւ իպարձանս ազգիս մերոյ, որ անա շատ սիրով արտագրեցի մեր հեռաւոր ու բարեւեր եղբարքը հաղորդելու ⁽²⁾ :

Սեղանին վրայ հացկերութիւն վերջերը կենդանութեան բաժակներ խմուեցան հետեւել կերպով .

Առաջին բաժակը որ ձեռք առաւ Խալիպեան Յարութիւն իշխանը, Ռուսաց Օգոստափառ Կայսեր կենացը խմուեցաւ, եւ ձայնաւոր աշակերտները երկու լեզուաւ, այսինքն ռուսերեն եւ հայերեն գեղեցիկ ներդաշնակութեամբ «Божу, царю храни» մաղրանքը երգեցին, ու հանդիսականքը կրկին կրկին կեցցեանք ձայնեցին միաբերան :

Երկրորդ բաժակը՝ Ռուսաց Թագաժառանգ Կայսրորդուոյն եւ բոլոր Կայսերական ազգատոհմին կենացը :

Երրորդ բաժակը՝ Ամենայն Հայոցս Վեհափառ Կարողիկոսին կենացը, որ դարձեալ ձայնաւոր աշակերտքը երգեցին :

Չորրորդը՝ Ընդհանուր Կուսակալին՝ Նոր Ռուսիոյ :

Հինգերորդը՝ Ներքին Գործոց եւ Ազգային Լուսաւորութեան Նախարարներուն կենացը :

Վեցերորդը՝ Նախնիքեանի եւ Պետարապոյ Վիճակին Գերապատիւ Առաջնորդ Գարբիէլ Վարդապետին կենացը, որոյ բաժակին վերայ բերանացի ճառ մի խօսեցաւ Թեոդոսիոյ Գլխաւոր Կառավարիչը, յորում մարդկային կարողութենէ վեր դասելով Գերապատիւ Առաջնորդին աշխատութիւնքը, կքաջալերէր զնա իւր գործառնութեանց մէջ, եւ ապագայ մարդկութեան մէջ նորա անմահութիւնը կգուշակէր :

Եօթներորդը՝ բաժակը՝ Մեծապատիւ Հիմնադիր Խալիպեան Յարութիւն իշխանին կենացը :

Ութերորդը՝ Հայոց Ազգիս բարօրութեան եւ բոլոր հեռաւոր եւ մերձաւոր այցելու հանդիսականաց կենացը, եւ այլն. որոց ամեն մէկ բաժակին վերայ անդադար կեցցեանք կըրգէին միաձայն :

Այս օրուան մէջ Կայսերական տօն եւ միանգամայն Ռուսաց հազարամեայ բազաւորութեան տարեդարձը լինելով, երեկոյեանը բոլոր քաղաքը գեղապայծառ կանրեղնելով ու ճրագներով լուսաւորուեցաւ : Սոցա մէջ ամենէն փառաւոր կերպով զարդարուած ու լուսաւորուածն էր յիշեալ նորաշէն Ռասումսարանը, (որ քաղաքին շատ հեռա-

ւոր տեղերէն եւս կերեւեր), ինչան այն աւուր մեծ եւ անմոռանալի բարերադոյութեանը, որով արժանացաւ նա հազարաւոր մարդկանց այցելութեանն ու մտադրութեանը :

Երեք օրէն յետոյ բոլոր քաղաքացիք, այսինքն Հայք, Ռուսք, Յոյնք, Թաքարք եւ Հրեայք իշնորհակալութիւն հիմնադրաց Խալիպեան Ռասումսարանին, որ պատճառ եղան իւրեանց քաղաքը պայծառացնելու, միաբանական յօժարութեամբ ու սիրով մեծահաց սեղան մի պատրաստեցին Խալիպեան Ռասումսարանին հին շէնքին մէջ, իպարձանս ազգիս Հայոց, իքաջալերութիւն Հիմնադրաց նորին եւ իխրախոյս այլոց ականաւոր ազգայնոց :

ՅԱԻԵԼՈՒԱՄ. — Մինչդեռ այս Թերթը տպուելու վերայ էր՝ Թիֆլիզու նամակները, — որ այս անգամ գրեթէ երկու ամիս ուշացել էին, — հասան մեր ձեռքը, եւ կարդալով իմացանք ստոյգ տեղեկութեամբ Թէ *Մեղուին* Արժանապատիւ հրատարակիչը արդէն մեր վերտողեալ յօդուածը շարել տուած է եղել ուրախութեամբ. բայց այն լրագրոյն խմբագրիչներէն մէկը (որոյ ո՛վ լինելը կ'իմոզնուիք ընթերցողաց գուշակել) կերթայ շփոթեալ հոգւով հակառակութեան, եւ զարմանալով մի կասէ հրատարակիչին. «Ի՛նչ ես անում. «չե՛ս գիտում որ էդ յօդուածը գովասանու. «Թիւն է Առաջնորդին, եւ կան ոմանք որ չեն ու. «զում լսել նորա գովասանութիւնները. բաց ի «դորանից՝ քեզ մեծ գլխացաւութիւն դուրս կը. «գայ սորա տակիցը» : Այս գաղտնախորհուրդ ու վերացական խօսքերէն մեր Արժանապատիւ հրատարակիչն եւս կ'իմոզնուի (որոյ վերայ շատ կցաւիմք), եւ կ'վճռէ իսկոյն որ շարուածքը ցըրուեն : — Արդեօք ընթերցողաց մտքէն չա՛նցնիր Թէ ափսո՛ս, ի՛նչ օրերու եմք հասել որ Յշմարտութիւնը չեն համարձակիր մարդիկ ասել՝ միայն այս կամ այն մարդոց չիաճոյանալոյ երկիւղէն. Թէպէտ մեք չեմք կարծեր որ Թիֆլիզի մէջ շատ գտնուին այնպիսի նախանձոտ՝ չարահոգի բաժանորդք կամ ընթերցողք *Մեղուին* : Իսկ եթէ գտնուին յիրաւի ոմանք այնպիսիք, արդեօք միւս քիւրաւոր բարեմտաց մտքէն չա՛նցնիր նաեւ այս առթիւ սուրբ Աւետարանին այն խօսքը, զոր Փարիսեցիքն եւ դպիրք ասացին ի ծնէ կոյրին բացելոյ. «Տո՛ւր փառս Աստուծոյ, Մե՛ք ԳԻՏԵՄՔ ԶԻ ԱՅՐԻՆ ԱՅՆ ՄԵՂԱԻՈՐ Է . . .» . եւ կոյրին նոցա տուած պատասխանը Թէ «Թէ մեղաւոր իցէ, ես ո՛չ գիտեմ. ԶԱՅՍ ԳԻՏԵՄՔ ԶԻ ԿՈՅՐ Է՛Ի, Ե՛Ի ԱՐԴՏԵՍԱՆԵՄ . . . Գիտեմք զի Աստուած մեղաւորաց ոչ լսէ. բայց եթէ աստուածապաշտ ոք իցէ, եւ զկամս նորա առնիցէ, նմա լսէ» եւ այլն : (Յովի. Թ) :

(1) Այս ճառին հայերէն թարգմանութիւնը արդէն տպուած է Ազաւուսի Լոկտեմբերի 1 թուոյն մէջ :

(2) Այս քերթումը Ազաւուսի սեպտ. 1 թուոյն մէջ տպուած լինելով՝ աւելորդ համարեցինք այս տեղը կրկնել :